

On the Threshold of Privacy and Publicness: The Changing Face of Dead-End-Streets in Fatih, İstanbul

Başak LALE¹

¹İstanbul Gelişim Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye

Duygu KOCA²

²Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Ankara, Türkiye

Bu araştırma, Başak Lale tarafından Duygu Koca danışmanlığında Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Ana Bilim Dalı'nda yürütülen doktora tezinden üretilmiştir.

This research is derived from Başak Lale's doctoral thesis, supervised by Duygu Koca, at Hacettepe University, Institute of Fine Arts, Department of Interior Architecture and Environmental Design.

Received / Geliş Tarihi 25.12.2025

Revision Requested / Revizyon Talebi 08.02.2026

Last Revision / Son Revizyon 08.04.2026

Accepted / Kabul Tarihi 10.04.2026

Publication Date / Yayın Tarihi 25.04.2026

Corresponding author / Sorumlu Yazar: Başak LALE

E-mail: blale@gelisim.edu.tr

Cite this article: Lale, B. & Koca, D. (2026). On the Threshold of Privacy and Publicness: The Changing Face of Dead-End-Streets in Fatih, İstanbul. *PLANARCH - Design and Planning Research*, 10(2), XX-XX. DOI: 10.54864/planarch.1849161

Mahremiyet ve Kamusal Eşliğinde: İstanbul Fatih'te Çıkılmaz Sokakların Değişen Yüzü

ABSTRACT

Interior space establishes a dynamic connection not only with the structure it is part of but also with the surrounding environment. This bond is shaped by form, as well as by the social meaning the user establishes with the environment. Dead-end streets in İstanbul's historical peninsula were household-specific areas that provided privacy and served as an extension of the living room. This intense relationship has ruptured due to changes in meaning and form brought about by modern urbanization. This study examines the transformation of dead-end streets in the Fatih district across two axes. Firstly, the current situation in dead-end streets surrounded by residences was investigated by holding the "residential area component" constant. Secondly, the street use related to the interior space in mixed-use/commercial dead-end streets was analyzed by holding the "active street use component" constant. Findings, supported by archival documents and field studies, indicate that the number of dead-end streets used for residential purposes today is limited, and the interior spaces function more introvertedly. Conversely, the only areas where dead-end streets are actively used are the commercial ones, serving as an outward extension of the businesses. Therefore, in contrast to the harsh rupture in the residential axis, the tradition of the dead-end street functioning in relation to the interior space has been re-established as a functional extension in commercial areas, thereby allowing dead-end streets to persist.

Keywords: İstanbul, Fatih, housing, commercial usage, dead-end-street.

ÖZ

İç mekân, yapının kendisi ve ilişkili olduğu çevre ile biçimin yanı sıra, kullanıcının çevre ile kurduğu sosyal anlam doğrultusunda şekillenen bir bağa sahiptir. Geleneksel İslam kent biçimlenişinde çıkılmaz sokaklar, konut iç mekânıyla kurdukları etkileşim, mahremiyet ve sosyokültürel boyutlarıyla mimarlık, iç mimarlık ve kent araştırmaları ara kesitinde değerlendirilmektedir. İstanbul'un tarihi yarımadasındaki çıkılmaz sokaklar, geçmişte hane halkına has, sokağın salonun bir parçası olduğu, gündelik hayatın şekillendiği alanlar olmuşlardır. Ancak bu yoğun ilişki, modern kentleşme ile anlam ve biçim değişimine uğrayarak bir kırıma yaşamıştır. Bu çalışma, Fatih ilçesindeki çıkılmaz sokakların değişimini iki eksende incelemiştir: Öcelikle, geçmişteki "konut alanı olma" bileşeni sabit tutularak, konutlarla çevrili çıkılmazlardaki güncel durum irdelenmiştir. Ardından, "aktif sokak kullanımı" bileşeni sabit tutularak, karma/ticari işlevli çıkılmazlardaki iç mekân ile ilişkili sokak kullanımı incelenmiştir. Arşiv belgeleri, saha çalışmaları ve haritalama sistemleriyle desteklenen bulgular, günümüzde sınırlı sayıda olan konutla ilişkili çıkılmazların eskisi gibi konutla aktif etkileşimde olmadığını, buna karşın, çıkılmaz sokakların aktif kullanımda olduğu alanların, işletmelerin kullanımında olan belirli karma/ticari çıkılmazlar olduğunu göstermiştir. Bu doğrultuda çalışma, konut aksındaki sert kopuşun aksine, çıkılmaz sokakların iç mekân ile ilişkili işleme geleneğini, ticari alanlarda yeniden kurduğunu ve varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Fatih, konut, ticari kullanım, çıkılmaz sokak.

Giriş

İç mimarlık disiplininin ele aldığı anlamı ile konut hem sakininin kullanımına göre şekillenen hem de o kullanımı şekillendiren temel mekânsal öge iken, sakinini kente bağlaması, mekânsal ağın psiko-sosyal birimi olması sebebi ile bir üst ölçek olan kent ile de ilişkilidir (Duru, 2006). Sokaklar geçmişten günümüze konutun kent ile bu ilişkisini kuran birincil bağlantı olmuşken, bahsi geçen etkileşim geçmişte günümüzdekinden daha kuvvetli olmuştur. Kentin sokaklar gibi etkileşime olanak sağlayan alanlarını etkileyen modernleşme ile belirli kırılma ve değişimler, geleneksel toplumsal bağların çözülmesine neden olmuş; toplumsal parçalanmanın, yabancılaşmanın ve bireyselleşmenin artmasına neden olmuştur (Şahin Hatipoğlu ve Ünal, 2024). Bu anlamda geçmişte, geleneksel doku içerisinde şekillenen sokaklar, geçiş sağladığı yapılarla ve destekledikleri insan dolaşımı ile güçlü birer kimliğe sahip olmuşlardır (Kisakürek ve Abacıoğlu Gitmiş, 2022). Konutları ilişkili oldukları sokaklara bağlayan çıkmaz sokaklar ise, geleneksel konut dokusu içerisindeki oluşum amaçları, konut sakini için anlamları bakımından organik / kendiliğinden gelişen kent dokusunun "bilinçli" oluşturulmuş alanları ve sokak konut etkileşiminin en üst noktası olmaları ile ön plana çıkmaktadır.

İslam kent morfolojisi içerisinde önemli bir öge olan çıkmaz sokaklar, biçimsel olarak kendisini çevreleyen evler ile cadde/sokak arasında bir geçiş oluşturmaktadır. Çoğunlukla konut alanlarında oluşum gösteren çıkmazlar bu bağlantı özellikleri ile ana cadde/sokakta devinimin azaldığı, konut sakinlerinin kontrolünde hem konutun dışı akan hem de sokağın içe giren bir uzantısını oluşturmaktadır (Kalak ve Kalak, 2021). Çıkmaz sokak, biçiminin yanında anlamı ile de hem kentin önemli bir ögesi olmuş hem de konut sakininin iç mekânla birlikte kullandığı, anlam yüklediği alanlar haline gelmiştir. Bu alanlar mahremiyet ve yabancıyı dışlama arzusu ile bir sosyal düzen oluşturma amacı güderken aynı zamanda komşular için gündelik hayatın etkileşim alanı, çocuklar için ise güvenli ve korunaklı oyun alanları oluşturmaktadır (Correia ve Taher, 2015).

İki ucu da açık, yaya ve taşıt dolaşımına elverişli sokak/caddelerden farklı olarak çıkmaz sokakların darlığı ile oluşturulan mahremiyet fikrinin bireysel olmadığı, kolektif birliktelik sonucu oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda çıkmaz sokak biçiminin kullanıcı için anlamının farklı oluşu İslam kent biçimlenişine özgü olup, batı şehirlerinden farklı bir tanıma işaret etmektedir. İngilizce'nin 'dead-end-street', Almanca'nın 'sackgasse', Fransızca'nın 'cul-de-sac' betimlemeleri çıkmazın biçimsel özelliklerine odaklanan ve bir ucu kapalı sokak tanımına karşılık gelen kelimelerdir.¹ Bu farklılığı Balamir (1994), çıkmaz sokak yaşayışının tadına varamamış kültürlerin tanımlamaları olarak yorumlamıştır. İslam kent mimarisinin temel öğelerinden olan, Selçuklu mimarisinde mahalle birimlerinin merkezi olan ve Osmanlı'da sadece çevreleyen konut sakinlerinin kullanımına ait olduğuna referans veren 'tarik-i has' betimlemeleri de bu farklılığı kanıtlar niteliktedir (Gündoğan, 2015).

İstanbul, tarihi her ne kadar daha öncesine gitse de İslam inancının ve bu inanca dayalı mekânsal oluşumların ortaya çıkmaya başladığı 15. yy. itibarı ile imarında önemli bir kırılma

yaşamıştır. Fethi ile yeni bir başkente dönüşmesi planlanan İstanbul'un nüfusu kozmopolit kimliğini koruyarak artarken, yeni mahalleler inşa edilmiştir. Mahallelerin oluşmasında iki toplumsal unsur olan aile ve cami öğeleri etkili olmuş, Anadolu'daki Türk kenti geleneğinin devamlılığı İstanbul'un imarında da uygulanmıştır. Dini yapı (mescit) mahallenin işlevsel ve tinsel merkezini, konut ise fiziksel niteliklerin temel ögesini oluşturmaktadır. Mahalleler ise şehir merkezine uzanan ana caddeler dışında çok sayıda çıkmaz sokaktan oluşmaktadır (Kuban, 1996). İslam'ın aile dokunulmazlığı ve mülkiyet kavramı ile yakından ilişkili olan bu alanlar, bir sokak gibi değil de birden fazla konuta hizmet eden birer geçit gibi işlemektedir. Bir mescit ya da çeşmenin çevresi dışında planlanarak inşa edilmiş ortak alanı bulunmayan şehir için çıkmaz sokaklar, aile biriminin nedensel önemli olduğuna dikkat çekmektedir (Kuban, 1996). Bununla birlikte İstanbul'un en eski yerleşimlerinden biri olan Fatih, şehrin organik gelişmiş dokusu içerisinde topografik özellikleri ile çıkmaz sokakların sıklıkla yer aldığı bir alan olmuştur. Aynı zamanda eski kent dokusuna en çok uyum gösteren bölge olması nedeni ile modern kent planlaması etkisini bu bölgede tam olarak gösterememiştir (Kızıltepe, 2018).

Bu doğrultuda bölgenin çeşitli imar politikalarının tam olarak etkisini gösteremediği alan oluşu, geçmişe dair bir kent ögesi olan çıkmaz sokağın mekân ile ilişkisinin geçmişten günümüze iz düşümünün analizi için uygun bir bölge olmasını da sağlamıştır. İstanbul'un organik gelişen kent yayılımı içerisinde Fatih'in damarlarındaki konutların, çıkmaz ile biçimsel ilişkisi ile organik olmuştur. Dönemin çıkmaz sokak konut projelerinden okunduğu şekilde, iki ucu açık bir cadde veya sokaktakinden farklı olarak, çıkmaz sokağın kapalı biçiminden ötürü konutların formu da özgün olmuştur. Bitişik nizam inşa edilen konutlarda cephe duvarının hem yan konuta hem de sokağa uyum sağlayacak şekilde eğimli inşa edilmesi, cephe ve iç mekânda özgün biçimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum aynı zamanda çıkmaz sokağın, konut kullanımının gündelik hayatının bir parçası olmasının yanında, iç mekânla kurduğu biçimlendirici bağın en somut göstergesidir. Merdiveni merkez olarak dizilen odaların sınırlarını eğimli dış duvar belirlemiş, net dikdörtgen hacimler yerine bir duvarı açısı yan konut tarafından belirlenmiş asimetrik alanlar oluşmuştur (URL-1). Bu mekânsal kurgunun sokağa yansıyan en karakteristik dışavurumu ise konutların üst katlarında yer alan cumba çıkmalarıdır. Çıkmaz sokağın daralan ve kapalı formuna eklenen cumbalar, konutun mahremiyet sınırını sokağın kamusal hacmine doğru fiziksel olarak taşımıştır. Bu taşma, sokağın dar perspektifinde dikeyde bir hareketlilik yaratırken, iç mekânda ise sokağa dönük olma durumunu güçlendirmiştir (Şekil 1 ve Şekil 2).

Şekil 1.

Çilingir Sokak 103 Numaralı Konutun Konumu ve Fotoğrafları (URL-2)

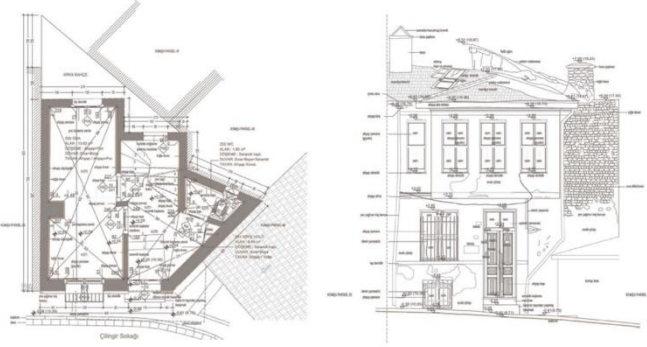

¹Dead-End (İng.): Bir ucunda çıkış olmayan yol/patika. (Gerçek anlam) Başarılı olma veya herhangi bir ilerleme kaydetme olasılığı düşük durum (Mecaz Anlam) - Kelime anlamı "ölü sokak"

Cul-de-Sac (İng): bir ucu kapatılmış kısa yol (Gerçek Anlam) - Kelime anlamı "çuvalın dibi"

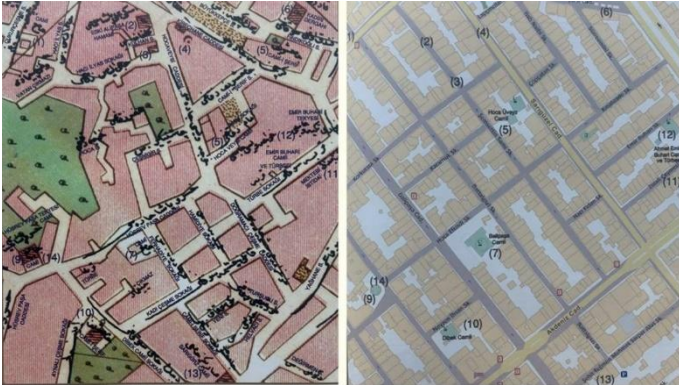
Sackgasse (Alm.): Sadece tek giriş veya çıkışı olan sokak. (Gerçek anlam) Sorunlara çözüm bulunamadığı durum. (Mecaz anlam)

Şekil 2.
Çilingir Sokak 103 Numaralı Konutun Restitüsyon Çalışmalarına Dair Plan ve Kesit Çizimleri (Studio Vertebra Arşivi)

İslam kent dokusunun hem biçim hem de anlam bağlamında en belirgin öğelerinden olan çıkmaz sokaklar, oluşumunun yoğunlaştığı dönemden günümüze kadar çeşitli imar politikaları kapsamında değişime uğramıştır. Özellikle geleneksel kent dokusundan modern kent planlamasına geçişin gündeme gelmesi, sokak, mahalle ve kent ölçeğinde belirli değişimlere neden olmuştur. Bu düzenlemeler içerisinde çıkmaz sokaklar, araç geçişini imkânsız kıldığı için adeta 'düzeltilmesi gereken bir kent unsuru' olmuştur (Yerasimos, 1999). Türkiye'de Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile temelleri atılan Batılılaşma hareketleri ile geleneksel doku ve onun yegâne parçası olan çıkmaz sokaklar, yerini ızgara plan sistemine ve iki ucu açık sokaklara bırakmıştır (Bala ve Nafa, 2008). Bu durum İstanbul'un Fatih bölgesinde bulunan çıkmazları da etkilemiş, çok azı günümüze ulaşmıştır (Şekil 3).

Şekil 3. Necip Bey Haritalarından 2013 Yılına Fatih'te Çıkmaz Sokak Sayısının Değişimi Örneği, Hüsrev Paşa Camii Tekkesi Çevresi (Günpınar vd., 2013)

Mevcut yazın incelendiğinde konu ile ilgili yürütülmüş çalışmaların iki odak üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Bir kısım çalışmalar, çıkmaz sokağı sosyal anlam boyutunu ön planda tutarak incelemişken, (Belge, 2023; Kalak ve Kalak, 2021; Kızıltepe, 2018; Monsur, 2017; Mutlu, 2015; Rifaioğlu, 2018; Ross, 2014; Southworth ve Ben-Joseph, 2004) diğer çalışmalar ise çıkmaz sokağın biçimsel-işlevsel boyutuna odaklanmıştır (Asabere, 1990; Başman ve Akın, 2019; Distel, 2015; Ena, 2022; Hochschild, 2015; Yoldaş, 2007). Sosyal anlam boyutuna odaklanan çalışmaların büyük bir kısmı çıkmaz sokakları korunması gereken bir kent unsuru olarak ele almış, bünyesinde organik planlanmış alanlar

bulunduran kentler/yerleşimler (Rio, Algeria, Muğla, İstanbul, Siverek, Kıbrıs, Konya gibi) üzerinden tamamlanmış, bir saha incelemesi içermiştir. Bununla birlikte organik gelişim gösteren bölgeleri bağlamında önemli bir inceleme alanı olan İstanbul üzerinden yürütülen çalışmalar kısıtlıdır (Gözüm, 2019; Kızıltepe, 2014; Stewig, 1966). Çıkmaz sokakların konut ile ilişkili, cadde/sokak arasında bir ara alan niteliği taşıması, bu mekânların genellikle belirli bir disiplinin değil, disiplinler arası yaklaşımların konusu olarak ele alınmasına neden olmuştur. Aynı zamanda çıkmaz sokakların bir üst ve bir alt ölçeklere odaklanan şehir planlama, mimarlık, iç mimarlık disiplinlerinin tam olarak sahiplenmediği, sahipsiz alanlar oluşu çıkmaz sokaklara yönelik hem kentin tamamına hem de ilişkili konut yapılarına etki eden bütüncül bir tasarım önerisinin getirilememesine neden olmuştur (Bala, 2006). Bu doğrultuda çalışma, mevcut yazında eksikliği tespit edilen çıkmaz sokak biçimlenişinin konut ile ilişkisini, İstanbul Fatih ilçesinin geçmiş ve günümüz durumu üzerinden okumayı amaçlamaktadır.

Materyal ve Yöntem

İstanbul'un tarihi yarımadası İslam kentleşmesi etkisi altında geçmişte çıkmaz sokakların sıklıkla yer aldığı bir alan olmuştur. Bilinen ilk Türkçe basılmış İstanbul haritası olarak geçen 1934 tarihli şehir haritası, şehrin bölge ve sokak bazında detaylı fihristini içermektedir. Bu harita kapsamında listelenen çıkmaz sokaklar ayrıca İstanbul Ansiklopedisi 7. Cildinde de yer almaktadır. Temellerini 1934 yılında basılmış "İstanbul Belediyesi Şehir Paftalarından aldığı belirtilen bu listede 399 adet çıkmaz sokak alfabetik olarak ve adresleri belirtilerek listelenmiştir (Koçu, 1965). Bu listede yer alan 399 çıkmaz sokaktan 122 tanesinin Fatih bölgesinde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu veri, paftalarda listelenen ve farklı mahallerde yer alan çıkmazlar içerisinde en büyük oranın Fatih ilçesinde bulunduğunu kanıtlar niteliktedir.

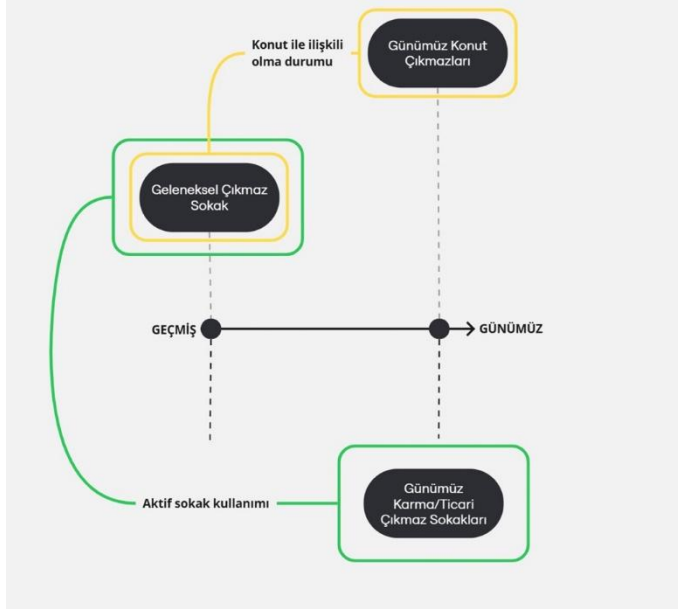
Çalışma, inceleme alanı olarak seçilen Fatih çıkmaz sokaklarında yaşanan mekânsal dönüşümü analiz etmek amacıyla iki ana aşamadan oluşan karma bir yöntem izlemiştir. İlk aşamada, ikincil veri analizi yöntemi ile arşiv verileri ve haritalama sistemleri aracılığı ile 1934 yılında listelenmiş ve Fatih'te olduğu tespit edilen 122 çıkmazın günümüz durumunun tespiti yapılmıştır. Mevcut dijital haritalama sistemleri üzerinden taranarak, sokakların güncel adları, biçimleri ve tahmini kullanım durumları² belirlenmiştir. Bu analiz sonucunda, hâlihazırda konut kullanıcılarının kullanımında olduğunu işaret eden belirli çıkmazlar saha analizi için seçilmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasını oluşturan saha araştırmasında ise, geçmişten günümüze ulaşan ve hala konut kullanıcılarının kullanımında olan çıkmaz sokaklar tespit edilmiştir. Bu aşamanın temel yöntemini oluşturan morfolojik görsel analiz, kentsel formun fiziksel bileşenlerini ve bu bileşenlerin mekânsal deneyimle kurduğu ilişkiyi anlamlandırmayı amaçlamaktadır. Bu yöntem, kentsel morfolojinin temel yapı taşları olan sokak dokusu, parsel yapısı ve bina kütlelerini (Moudon, 1997, s. 7), iç mimarlık disiplininin odak noktası olan 'mekân algısı' ve 'insan ölçeği' ile birleştirmektedir. Uygulanan morfolojik görsel analiz üç hiyerarşik adımdan oluşmuştur. Öncelikle sokağın biçimsel analizi yapılmıştır, ardından sokağı çevreleyen yapıların cephe analizi yapılmıştır. Bu anlamda, yapıların, kat sayısı, tarihi doku izleri, sokak ile kurdukları ilişkiye referans verecek biçimsel düzenlemeler ele alınmıştır. Son olarak ise, sokağın gündelik hayat içerisindeki kullanımı incelenmiştir.

² Çıkmazı çevreleyen yapıların işlevleri bağlamında bir ön okuma gerçekleştirilmiştir (konut, ticari karma gibi).

Bu hiyerarşik gözlem bütününde, incelenen çıkmazlardan günümüzde sadece 9 (dokuz)'unun konutlarla çevrili olup buna rağmen hiçbirinin çıkmaz sokağa akan bir kullanıma sahne olmuyor oluşu, çalışmanın saha aşamasını bu kullanımın arayışına yönlendirmiştir. Bu doğrultuda listelenen çıkmazlardan iç mekânla ilişkili aktif bir çıkmaz kullanımı olan 7 (yedi) ticari/karma kullanımlı çıkmaz sokak tespit edilmiştir. Çalışma, 9 (dokuz) konut çıkmazı ile sokağı aktif olarak kullanan 7 (yedi) ticari/karma işlevli çıkmaz sokağın tipolojik bağlamda analizini yapmıştır. Bu yöntemle çalışma, 1934 İstanbul Şehir Rehberi verilerine dayandırılarak günümüzde varlığını sürdüren çıkmaz sokakların tarihsel süreçteki konut dokusu ekseninden kopuşunu incelemektedir. Çalışmanın temel amacı, çıkmaz sokakların geleneksel mahremiyet işlevini yitirmesiyle oluşan güncel çözülme tipolojilerini belirlemektir. İlk aşamada geçmişten günümüze “konut ile ilişkili olma durumu” bileşeni sabit tutulmuş ve günümüze konut kullanıcıları kullanımında ulaşmış çıkmazlar incelenmiştir. İkinci aşamada ise eski Fatih çıkmazlarının “aktif sokak kullanımı (iç mekân uzantısı olarak kullanım)” bileşeni sabit tutularak, işlevi değişmiş ama sokak aksı iç mekân ile ilişkili olarak kullanılan ticari/karma kullanımdaki çıkmazlar incelenmiştir. (Şekil 4) Bu nedenle çalışma, Fatih'in geçmişteki anlam ve biçiminden farklı şekilde günümüze ulaşmış konut ve ticari çıkmazlarını, tek bir bütünsel yöntem ile arka arkaya inceleyerek, kentsel morfolojideki kutuplaşmayı ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Şekil 4.

Geçmişten Günümüze İnceleme Kapsamında Fatih Çıkmazlarının Belirli Bileşenler Üzerinden Okunması (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Geçmişten Günümüze Aynı “İşlev”: Fatih’te Konutlarla Çevrili Çıkmazların Günümüz Durumları

Fatih bölgesi çıkmaz sokaklarının geçmişten günümüze değişiminin analizi öncelikle süreç içerisindeki “işlev” değişkeni sabit tutularak yapılmıştır. Bu doğrultuda, geleneksel anlamda oluşum amacı ile paralel olarak geçmişte ve günümüzde konutlarla çevrili olan çıkmazlar araştırılmıştır. Mevcut

haritalama sistemleri üzerinden yürütülen çalışma sonucunda, İstanbul Ansiklopedisi kapsamında listelenen 122 çıkmazdan, 25 tanesinin çıkar hale getirildiği, 26 tanesinin günümüzde ticari veya karma kullanımda olduğu, 40 tanesinin haritalama sisteminde yer almadığı (tespit edilemediği), 15 tanesinin halen konutlarla çevrili olduğu varsayılmışken³, 16 çıkmazın durumu ise haritalama sistemi üzerinden tam olarak okunamamıştır⁴. Bu doğrultuda, konut sakinleri kullanımı potansiyeli taşıyan ve durumu kesinleştirilmesi gereken toplam 31 çıkmaz sokak saha analizi için öncelikli olarak seçilmiştir. Bu çıkmazların yerinde incelenmesini içeren detaylı saha analizi sonucunda, haritalama sistemi üzerinden kullanım durumu tam olarak anlaşılamayan (karma/ticari kullanıma dönenler, çıkar hale getirilenler, gecekondulaşmış olanlar, bahçe sınırlarına dâhil olanlar) çıkmazlar ayrıştırılmıştır. Saha analizi sonucunda, incelenen çıkmazlardan sadece 9 (dokuz) tanesinin halen konutlarla çevrili olduğu olarak tespit edilmiştir. Bu çıkmazların günümüz durumları Tablo 1’de listelenmiştir.

Tablo 1.

1934 Yılı Fatih Çıkmazlarının Güncel Durumları

İstanbul Ansiklopedisi’nde Listelenen Fatih Bölgesindeki Toplam Çıkmaz Sayısı*	122
Günümüzde Ticari/ Karma Amaçlı Kullanılanlar	30
Günümüzde Çıkar Hale Getirilmiş Olanlar**	26
Günümüzde Tespit Edilemeyenler	40
Günümüzde Gecekondulaşmış Olanlar***	7
Günümüzde Bahçe Sınırları ile Tanımlı Alanlar Olanlar	10
Konutlarla Çevrili Olanlar	9****

* İlçe sınırları değiştiği için günümüz Fatih sınırları referans alınmıştır.

Bu çıkmazlardan ikisi bağlantılı olduğundan tek çıkmaz olarak sayılmıştır.

**Haritalama sisteminde sokak olarak belirtilmiş ya da aralık olarak işleyenler de bu kategoride listelenmiştir.

***Çıkmaz kapsamında inşaat faaliyetleri devam edenler de bu kategoride listelenmiştir.

****Bu çıkmazlardan ikisi bağlantılı olduğundan tek çıkmaz olarak sayılmıştır.

Yürütülen analiz sonucunda, İstanbul çıkmaz sokakların ilk kez tam ve Türkçe olarak listelendiği 1934 yılı ve günümüz kıyaslandığında, dramatik bir değişim görülmektedir. Geçmişte Fatih bölgesinde 122 çıkmaz sokağın varlığı listelenmişken, günümüzde asli amacına uygun olarak (konutlarla çevrili olarak) kullanılan çıkmazların sayısı 9’a düşmüştür. Fatih’te yer alan ve günümüzde biçimleniş amacına uygun olarak konutlarla çevrili olan çıkmazların konum ve tipolojilerini gösteren liste Tablo 2’te verilmiştir. Saha analizi sırasında incelenen ve konutlara hizmet ettiği anlaşılan 9 çıkmazın tamamının Karagümrük, Fener ve Samatya mahallelerinde yer aldığı tespit edilmiştir (Şekil 5).

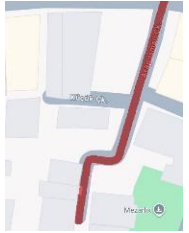
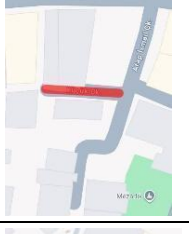
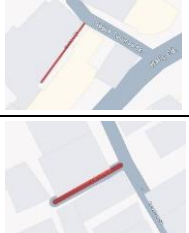
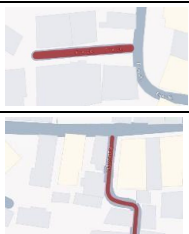

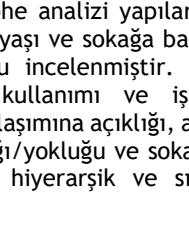

Günümüzde Fatih’te sayıları gittikçe azalan çıkmaz sokaklara karşın, morfolojik olarak konut aksında kalmayı sürdüren 9 (dokuz) çıkmaz sokaktaki çözülme biçimlerini analiz etmek amacıyla, her bir çıkmaz sokak ve çevresindeki konutlar, morfolojik ve işlevsel ölçütlere dayalı sistematik ve hiyerarşik yerinde gözlem ile incelenmiştir. Bulguların tutarlılığını sağlamak üzere uygulanan bu gözlem metodu, üç aşamalı sıralı bir yol izlemiştir: İlk aşamada, sokağın biçimsel analizi ile temel geometrisi tespit edilmiştir.

³ Burada bahsedilen varsayım, saha incelemesi öncesi henüz netleşmediği için belirtilmiştir.

⁴ Burada bahsedilen çıkmazlar ise çevrili olduğu yapıların kullanım

işlevi haritalama sistemi üzerinden tam olarak okunmadığı için saha incelemesi gerektiren çıkmazlardır.

Tablo 2.
İstanbul Ansiklopedisi'nde Yer Alan ve "Çıkma Sokaklar" Başlığı Altında Listelenen Çıkma Sokaklardan Güncel Olarak Konutlarla Çevrili Olanlar

Çıkmanın Adı	1934 Şehir Rehberine Göre Konumu	Çıkma Biçimi
Arab Çıkması	İsmail Karagümrük, Beyceğiz Mahallesi	
Küçük Çıkması	Karagümrük, Beyceğiz Mahallesi	
Bağçe (Bahçe) Çıkması	Fener, Abdsubaşı Mahallesi	
Emirler Çıkması	Samatya, Cerrahpaşa Mahallesi	
Fırın Çıkması	Samatya, Alifakih Mahallesi	
Kaleci Çıkması	Karagümrük, Beyceğiz Mahallesi	
Kaşıkçı Çıkması ve Aksak Çıkması*	Karagümrük, Mahallesi, Keçeci Karabaş	
Kum Odaları Çıkması	Karagümrük, Mahallesi, Keçeci Karabaş	
Mutaf Çıkması	Karagümrük, Beyceğiz Mahallesi	

* Bu çıkma sokaklar bağlantılı olduğundan tek çıkma sokak olarak sayılmıştır.

İkinci aşamada, çevredeki yapıların cephe analizi yapılarak, yapıların kat sayısı, cephe bütünlüğü, yapı yaşı ve sokağa bakan balkon/pencere gibi elemanlarının durumu incelenmiştir. Son aşamada ise, sokağın gündelik hayat kullanımı ve işlevi (fonksiyonel okuma) tespit edilerek, yaya dolaşımına açıklığı, araç işgali yoğunluğu, aktif sosyal kullanım varlığı/yokluğu ve sokağın pasifize edilme biçimi belirlenmiştir. Bu hiyerarşik ve sıralı

inceleme yolu, detaylı fotoğraf belgeleme ile desteklenmiş olup, incelenen konut çıkma sokaklarının çözülme biçimlerini nesnel ölçütlerle saptamayı sağlamıştır.

Şekil 5.

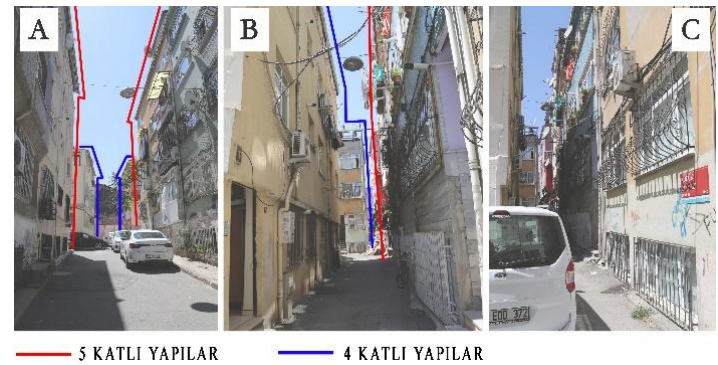
İstanbul Ansiklopedisi'nde Listelenen Çıkma Sokaklardan Güncel Olarak Konutlarla Çevrili Olanların Fatih Bölgesi'nde Konumları, (Haritalama sistemi verileri üzerinden yazar tarafından düzenlenmiştir)

İncelenen ilk çıkma sokaklar olan Arab İsmail ve Küçük Çıkma Sokaklarının birbirine bağlanan kollar şeklinde (dallanan veya kılcal tip) ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Cephe analizine göre, her iki çıkma sokak da 4-5 katlı apartman blokları ile çevrelenmiş olup, tarihi konut dokusuna dair belirgin bir iz barındırmamaktadır. Konut cephelerinde balkon kullanımının olmadığı; balkon alanlarının demir korkuluk veya cam ile kapatılarak içe dönüklüğün morfolojik olarak güçlendirildiği saptanmıştır. Kullanım ve işlev tespiti sırasında, çıkma sokakların aktif bir gündelik hayat kullanımına dair hiçbir iz (oturma elemanları gibi) taşımadığı, aksine sokak yüzeylerinin tamamen araç park yeri olarak işgal edildiği netleştirilmiştir. Bu durum, sokağın konutlar arası etkileşim alanından, apartman sakinlerinin özel otoparkına dönüştüğünü kanıtlar niteliktedir (Şekil 6).

Şekil 6.

Arab İsmail ve Küçük Çıkma Sokaklarının Günümüz Durumları, A: Arab İsmail Çıkması, B ve C: Küçük Çıkması (Kişisel Arşiv, 2023) (Yazar tarafından düzenlenmiştir)

İncelenen bir diğer çıkma sokak olan Bağçe (Bahçe) Çıkması 3-5 katlı konut yapılarının çevrelediği homojen sayılabilecek bir cephe morfolojisine sahiptir. Kullanım ve işlev tespiti sonucunda, aktif sosyal kullanıma rastlanmamış ve alanın araçların park ettiği âtıl bir görünüme sahip olduğu saptanmıştır (Şekil 7). Emirler Çıkması'nın da cephe analizi ile çoğunlukla 4-5 katlı binalardan oluştuğu belirlenmiş ve işlev tespiti ile araçların boş alanları işgal ettiği anlaşılmıştır. Ancak, Emirler Çıkması içerisinde yürütülen

saha incelemesinde, iki katlı bir müstakil konutun varlığı tespit edilmiş ve bu yapının bahçe ve oturma alanları ile çıkmaz sokağa sınırlı bir sızma çabası gösterdiğini ortaya konulmuştur (Şekil 7). Bu bulgu, genel atılma eğilimine karşın, bireysel konut düzeyinde sokağa sosyal katılım direncinin bir sinyali olarak değerlendirilebilecek nadir bir durum teşkil etmektedir.

Şekil 7.

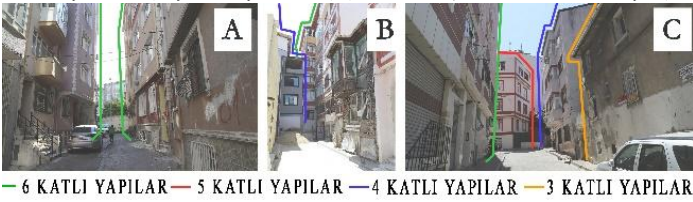
Bağçe (Bahçe) ve Emirler Çıkmazları, Solda; Bağçe Çıkmazı, Sağda; Emirler Çıkmazı (Kişisel Arşiv, 2023) (Yazar tarafından düzenlenmiştir)

İncelenen bir diğer çıkmaz sokak olan Fırın Çıkmazı'nın da 4-5 katlı ve balkonları çoğunlukla kapatılmış apartmanlardan oluştuğu anlaşılmıştır. Sokak kullanılmamakla birlikte, güncel olarak konut sakinlerinin araçlarını park ettikleri bir alan olmuştur. Kaleci çıkmazı "S" biçimi ile incelenen diğer çıkmazlardan farklı bir yapıya sahiptir. Çıkmaz, 4-6 katlı apartmanların yanı sıra, âtıl durumdaki tipik bir cumbalı evi de barındırarak geçmişin izini kısmen de olsa yansıtır haldedir. Geleneksel Türk evinin en karakteristik özelliği olan cumba aynı zamanda sokağa doğru yaptığı çıkma ile sokak dokusunun belirginleşmesine olanak sağlamıştır (Akın, 1995). Yapı bu hali ile çıkmazın çevresini saran evlerin eskiden nasıl görüldüğüne referans verir haldedir. Bu morfolojik farklılığa rağmen, her iki çıkmazda da yürütülen işlev tespiti, alanların aktif sosyal kullanımdan koparak araçların park ettiği âtıl sokaklara dönüştüğünü ve geleneksel sosyal etkileşim işlevini yitirdiğini kanıtlamaktadır (Şekil 8).

Şekil 8.

Fırın ve Kaleci Çıkmazları Güncel Durumları, A: Fırın Çıkmazı, B ve C: Kaleci Çıkmazı (Kişisel Arşiv, 2023) (Yazar tarafından düzenlenmiştir)

Kaşıkçı ve Aksak çıkmazları birbirine bir ara yol ile bağlanmakta ve "H" şeklinde bir biçim oluşturmaktadırlar. Bu iki çıkmazın birbirleri ile ara bir bağlantı ile kurduğu ilişki 'sızdıran' tip çıkmaz sokak tipine bir örnek olarak verilebilir. Saf veya sızdırmaz olarak betimlenen çıkmaz sokaklar yalnızca kendisini çevreleyen yapıların kullanıcılarına erişim sağlarken, saf olmayan/sızdıran çıkmaz sokaklar ise bir noktada geçirgen hale gelen çıkmazlara referans vermektedir (Cozens ve Hillier, 2008).

Bu alan, saha çalışmasında incelenen ve cephe analizi ile eski konut tipolojisinin en net ve çok okunduğu çıkmaz olmuştur. İki çıkmazın bağlandığı bu alanda eski tip cumbalı ev tipolojisi birden

fazla evde görülmektedir. Bazı eski konutlar yıkılmış, tarihi izlerin hâlâ okunduğu konutlar ise ya yıkılmak üzere ya da köhneleşmiş durumdadır. İncelenen diğer çıkmazlarda olduğu gibi bu alanda da pencere ve balkonların demir korumalarla çevrili oluşu, sokağın oluşum amacı olan 'güvenlik' ve 'mahremiyet' unsurlarının artık eskisi kadar güçlü işlemediğinin kanıtı niteliğindedir. Çıkmaz güncel olarak konut sakinlerinin aktif olarak kullanıldığı bir alan görünümünde değildir (Şekil 9).

Şekil 9.

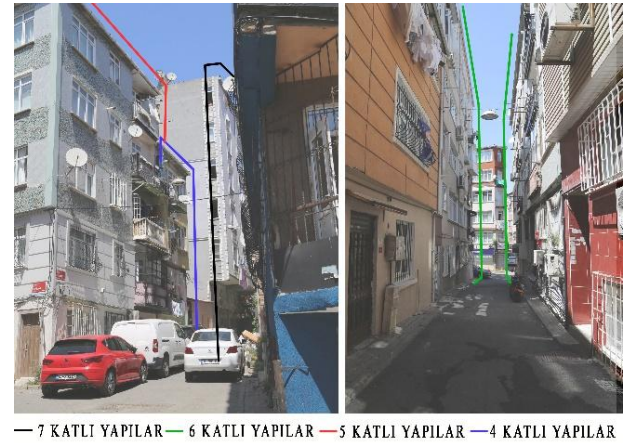
Kaşıkçı ve Aksak Çıkmazlarının Güncel Durumu (Kişisel Arşiv, 2023) (Yazar tarafından düzenlenmiştir)

İncelenen son çıkmazlar olan Kum Odaları ve Mutaf çıkmazları benzer "I" şeklinde çıkmaz tipolojisine sahiptir. Her iki çıkmazda da yürütülen cephe analizi, çevredeki yapıların 4-7 katlı bitişik nizam apartman bloklarından oluştuğunu ve tarihi konut dokusuna dair belirgin bir iz barındırmadığını göstermiştir. Bu alanlardaki konut cephelerinin içe kapanıklığı (balkonların kapatılması veya olmaması) baskın bir morfolojik özelliktir. Kullanım ve işlev tespiti sonucunda ise, her iki çıkmazda da aktif sosyal kullanıma dair hiçbir düzenleme gözlemlenmemiş; alanların araçların park ettiği âtıl bir görünüme sahip olduğu saptanmıştır. Bu bulgular, bu çıkmazların da geleneksel sosyal etkileşim işlevini tamamen yitirerek, apartman sakinlerinin özel park alanına dönüştüğünü kanıtlamaktadır (Şekil 10).

Şekil 10.

Kum Odaları ve Mutaf Çıkmazlarının Güncel Durumu, Solda; Kum Odaları Çıkmazı, Sağda; Mutaf Çıkmazı (Kişisel Arşiv, 2023) (Yazar tarafından düzenlenmiştir)

İncelenen tüm çıkmazlarda ortak olarak görülen sokağın aktif olarak kullanılmaması durumuna bir neden olarak, bu alanların kiracı değişim hızı gösterilebilir. Fatih'teki düşük gelir gruplarının ve göçmen nüfusunun artışı, semtteki yaşam standartlarını etkilemiş ve ilçenin ekonomik yapısında farklılaşmalar yaşanmıştır. Kiralık daireler için talebin artmasıyla birlikte, kiracılık oranları da yükselmiştir. Bu değişim, semtteki kiracı sirkülasyonunun hızlanmasına yol açmıştır (Karatepe, 2020). Geçmişten günümüze konut alanlarında yer alarak ulaşan 9 (dokuz) çıkmaz günümüzde çıkmaz sokağın oluşum nedeni sayılabilecek, iç ile işleyen aktif bir sokak olma özelliğini yitirmiş durumdadır.

Geçmişten Günümüze “Aktif Sokak Kullanımı”: Fatih’te Karma/Ticari Kullanımındaki Çıkamazların Günümüz Durumu

Çalışmanın ikinci bölümünde, Fatih bölgesi çıkamaz sokaklarından geçmişten günümüze “iç mekân ile ilişkili aktif sokak kullanımı” olanların analizi yapılmıştır. Bir önceki bölümde ele alınan geçmişten günümüze işlevini koruyan konut çıkamazlarından farklı olarak, işlevini değiştirse de iç mekân ile ilişkili sokak kullanımının tespit edildiği ticari/karma işlevli çıkamaz sokaklar incelenmiştir.

Saha çalışması kapsamında, 1934 İstanbul Şehir Rehberi’nde tespit edilen çıkamaz sokaklardan günümüzde varlığını sürdürenler içerisinde en büyük oranın (30 adet) karma/ticari amaçlarla kullanılan alanlara ait olduğu anlaşılmıştır. Ardından gerçekleştirilen saha incelemelerde dikkat çeken temel bulgu, söz konusu çıkamazlardan 7 (yedi) tanesinin artık çevresindeki ticari ve karma kullanımlı yapıların birer uzantısı hâline gelmiş olduğudur (Tablo 3). Mekânlar artık konut kullanıcılarının mahremiyet alanı olmaktan çıkmış, yoğun biçimde yarı kamusal kullanımların içine dâhil olmuştur. Bu çıkamazlar Tablo 4’te listelenmiştir.

Tablo 3. 1934 Yılı Çıkamazlardan Fatih Bölgesinde Bulunan ve Günümüzde Ticari/Karma Amaçlı Kullanılanların Durumları	
Ticari/karma amaçlı kullanılan çıkamaz sokak sayısı	30
Günümüzde ticari/karma amaçlı olarak kullanılan ve aktif sokak kullanımı olan çıkamaz sayısı	7
Günümüzde ticari/karma amaçlı olarak kullanılan ve aktif sokak kullanımı olmayan çıkamaz sayısı	23

Tablo 4. 1934 Yılı Çıkamazlarından Fatih Bölgesinde Bulunan, Günümüzde Ticari/Karma Amaçlı Kullanılanların ve Aktif Sokak Kullanımı Olanlar		
Çıkamazın Adı	1934 Şehir Rehberine Göre Konumu	Çıkamaz Biçimi
Dağistanlı Çıkamazı	Samatya, Arabacı Beyazıt Mahallesi	
Fincancılar Çıkamazı	Beyazıt, Mercan Ağa Mahallesi	
Hamam Odaları Çıkamazı	Şehremini, Arpaemini Mahallesi	
Hekim Çıkamazı	Eminönü, Hobyar Mahallesi	
Şadırvan Çıkamazı	Ahırkapı, Cankurtaran	
Tulumba Çıkamazı	Kumkapı, Sarac İshak Mahallesi	
Vezer Camii Çıkamazı	Sirkeci, Hocapaşa Mahallesi	

Tespiti yapılan 7 (yedi) aktif ticari kullanımda çıkamaz sokağın mekânsal dönüşümü, coğrafi bağlarıyla doğrudan ilişkilidir ve Fatih’in üç ana ticari aksı çevresinde kümelenmektedir: İlk küme, Kapalıçarşı, Eminönü ve Sirkeci gibi yüksek yoğunluklu ticaretin kalbinde yer alan (Fincancılar, Hekim, Vezer Camii Çıkamazları) çıkamaz sokaklardır. İkinci küme ise, Samatya, Kumkapı, Ahırkapı, Cankurtaran ve yakınları gibi alanlarda yer alan (Dağistanlı, Tulumba, Şadırvan Hamam Odaları Çıkamazları) çıkamaz sokaklardır. Bu durum, çıkamaz sokaklardaki mekânsal değişimin, rastgele bir atılma değil, mevcut kentsel ekonominin mahal avantajlarına göre şekillenen bilinçli bir ticari yayılma olduğunu kanıtlamaktadır.

Şekil 11.

Dağistanlı ve Fincancılar Çıkamazları Kullanım Durumları, Solda; Dağistanlı Çıkamazı (Kişisel Arşiv, 2023) Sağda; Fincancılar Çıkamazı (URL-3) (Yazar tarafından düzenlenmiştir)

Dağistanlı Çıkamazı, çevresindeki ticari işletmelerin yarı kamusal uzantısı haline geldiği bir alan durumundadır. 5-6 katlı apartman blokları ile çevrili sokak, işletmenin kendi müşteri alanını genişletmek amacıyla sokağın başından sonuna kadar uzanan yoğun masa-sandalye düzeni ile tamamen kullanılabilir hale gelmiştir. Bu hali ile sokak, çevrelediği binaların zemin katlarında yer alan işletmeler tarafından aktif olarak kullanılmaktadır. Fincancılar Çıkamazı’nda, ticari işletmelerin sokağı mal teşhiri, stoklama ve geçici satış alanı olarak kullandığı gözlenmektedir. 2-3 katlı yapılar ile çevrili sokakta zemin katlardaki işletmeler, ana cadde üzerinde sergileyemediği malları çıkamaz sokağın içine taşımıştır. Bu durum, çıkamaz sokağın işlevinin mahremiyet sağlama rolünden, işletmenin ticari faaliyetine yönelik lojistik ve teşhir kapasitesi artırma rolüne dönüştüğünü göstermektedir (Şekil 11).

Hamam Odaları Çıkamazı’nda gözlenen mekânsal dönüşüm, çıkamaz sokakların ticari yayılım karşısında yaşadığı ikili çözülmeyi somutlaştırmaktadır. 6 katlı binalarla çevrili çıkamazı çevreleyen ticari birimler, sokağı bir uzantı olarak kullanmakta ve sınırlı sayıda masa, sandalye ile buraya bir yarı-kamusal servis alanı kimliği kazandırmaktadır.

Ancak bu ticari yayılmaya rağmen, sokağın ana yüzeyinin belirli bir kısmı konutlar ve ticari işletmeler için bir araç parkı olarak kullanılmaktadır. Hekim Çıkamazı, Fatih’in en yoğun ticari akslarından olan Sirkeci ve Eminönü’nün merkezinde yer alması nedeniyle, mekânsal dönüşümün en ileri seviyelerinden birini sergilemektedir. Sokak zemininin ve cephelerinin bir işletme tarafından tamamen kapsanması, Hekim Çıkamazının Dağistanlı Çıkamazında gözlemlenen benzer sokak kullanımına sahne olduğuna işaret etmektedir. Ancak burada kullanım, Hamam Odaları Çıkamazındaki gibi geçici park alanlarıyla değil, sokağın her iki yanına kalıcı oturma birimleri, tente sistemleri ve cephe düzenlemeleri entegre edilerek yapılmıştır. Bu durum, sokağın kimliğinin kalıcı bir yeme içme alanı olarak yeniden tanımlandığını göstermektedir (Şekil 12).

Şekil 12.

Hamam Odaları ve Hekim Çıkmaazları Kullanım Durumları, Solda; Hamam Odaları Çıkmaazı (URL-4), Sağda; Hekim Çıkmaazı (URL-5) (Yazar tarafından düzenlenmiştir)

— 6 KATLI YAPILAR — 5 KATLI YAPILAR — 4 KATLI YAPILAR

Şadırvan Çıkmaazı da farklı yeme-içme işlevli ticari alanların bir dış uzantısı olarak hizmet vermektedir. Burada bulunan 2-3 katlı yapıların zemin katlarındaki işletmelerin masa ve sandalyeleri sokağa taşınmış, çıkmaaz sokak geleneksel anlamını yitirmiş olsa da kullanıcı için elverişliliğini korumuştur. Kumkapı bölgesinde yer alan Tulumba Çıkmaazı da Dağistanlı ve Hamam Odaları Çıkmaazları kadar net olmasa da sokak kapsamındaki belirli işletmelerin sınırlı dış mekânına dönüşmeye başlamıştır. Diğer iki çıkmaazda görülen ve sokağın çoğunluğuna yayılan kullanım durumu Tulumba Çıkmaazı'nda kaldırımlar ile sınırlı kalmıştır (Şekil 13).

Şekil 13.

Şadırvan ve Tulumba Çıkmaazları Kullanım Durumları, Üstte; Şadırvan Çıkmaazı (URL-6) Altta; Tulumba Çıkmaazı, (URL-7) (Yazar tarafından düzenlenmiştir)

— 6 KATLI YAPILAR — 3 KATLI YAPILAR — 2 KATLI YAPILAR

Şekil 14.

Vezir Camii Çıkmaazı Kullanım Durumu (URL-8)

Vezir Camii Çıkmaazı da ticari anlamda aktif olarak işleyen bir aks dâhilinde yer alması nedeni ile (Sirkeci/Hocapaşa) iç mekân ile ilişkili sokak kullanımının net olarak okunduğu alanlardan bir diğeri olmuştur. Sokağın işletme kullanımına hizmet etmesinin ileri düzey bir örneği olarak, işletmeler tarafından bölünerek ve oturma elemanları dışında düzenlemeler de yapılarak iç mekânın bir uzantısı gibi işler duruma gelmiştir. Tamamı 4 katlı binalarla çevrili sokak ikiye bölünerek iki ayrı işletmenin kalıcı yeme içme alanı haline gelmiştir. Bu ayırım, zemin ve aydınlatma ile genişletilmiş, eklektik de olsa aktif bir kullanım alanı oluşturulmuştur (Şekil 14).

Aktif ticari kullanıma sahip 7 (yedi) çıkmaaz sokağın mekânsal analizi, incelenen çıkmaaz sokakların ticari kullanım gereklilikleri karşısında belirli düzenlemeler geçirdiğini ve belirli tipolojiler dâhilinde kullanılmaya devam ettiklerini göstermektedir (Tablo 5). Tip 1: “İç Mekânın Tam Uzantısı” grubunu temsil eden örnekler yüksek geçirgenlik göstererek hem çıkmaaz sokakların geçmişten günümüze değişim ve dönüşümü kapsamında analiz edilen çıkmaazlar içerisinde en net biçimde halen kullanımda olan hem de mekânsal radikal dönüşümü yaşayan örnekler olmuştur. Bu çıkmaazlar, turistik ve sosyal tüketim aksları üzerinde yer alması nedeniyle, sokağın tamamını ticari işletmelerin iç mekânının sokağa taşınan bir uzantısı olarak kullanmıştır. Bu anlamda çıkmaaz sokak biçimlenişinin geleneksel “konut sakinine has olma” özelliğini kaybetmiş olsa da 1934 yılı Şehir Rehberi kapsamında listelenen ve günümüz durumları incelenen 122 çıkmaaz sokaktan günümüze ulaşan ve aktif olarak kullanılan alanlar olmuşlardır. Tip 2: “Yarı-Geçirgen Servis Alanı” tipolojisi ise çıkmaazın, sokakta yer alan işletmelerin teşhir ve oturma kapasitesini artırmak amacıyla kullanıldığını ifade eder. Bu tipte kullanım yoğunluğu, Tip 1'e göre daha azdır. Son olarak, Tip 3: “Atıl Ticari/Depolama Alanı ve Karma Çözüm” grubuna giren örnekte ticari işletmelerin uzantısı olarak kullanılan sokağın aynı zamanda araç parkı veya depolama gibi işlevlerle atılma eğilimine girdiğini göstermektedir. Bu kullanım biçimi, mekânın yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda işlevsel sınırlarının da yeniden tanımlandığını göstermektedir. Geleneksel anlamda çıkmaaz sokaklar, tanımı gereği sınırlı erişime ve içe dönük bir yaşantıya olanak sağlamaktadır. Ancak günümüzde ticari kullanımda olan bu sokaklar, dışa dönük ve sürekli kullanıcı dolaşımına sahip yarı kamusal alanlara dönüşmüştür. Bu alanların kullanım yoğunluğu da kendi içinde derecelenmektedir. Bu bağlamda, çıkmaaz sokakların artık konutla değil, sokakla ilişkili ticari işlevlerle varlık kazandığı söylenebilmektedir.

Ancak bu varlık kazanma süreci, beraberinde mekânsal bir ikilemi de getirmektedir. Analiz edilen Tip 1 örneklerinde (Dağistanlı, Hekim, Vezir Camii) görülen ‘iç mekânın tam uzantısı’ olma durumu, sokağın fiziksel olarak yok olmasını engellemiş olsa da sokağı tekil bir işletmenin inisiyatifiyle sınırlandırarak kamusal erişilebilirliği zayıflatmıştır. Saha çalışmaları sonucunda ticarileşmenin yoğun olduğu çıkmaazlarda gözlenen mekânsal dönüşüm, Jacobs'un (1961) 'başarılı bir şehir sokağı' için tanımladığı ilkelerin aksine, sokağın 'körleşmesine' neden olmaktadır. Jacobs'a göre binalar sokağa sırtını dönmemelidir ve sağır cepheler oluşturmamalıdır; ancak Fatih'teki ticari dönüşüm sürecinde, zemin katların tamamen işletme inisiyatifine geçmesi sokağın 'doğal sahipleri' olan mahalle sakinlerinin sokak üzerindeki 'gözlerini' yok etmiştir.

Ticarileşme, sokağı sadece işletme saatleri içinde 'geçici bir canlılığa' kavuştururken; işletme kapandıktan sonra sokağı binaların sağırlandığı, sosyal denetimin sınırlandığı ve Jacobs'un deyişiyle kamusal ve özel alanın birbirine 'sızdığı' güvensiz bir boşluğa dönüştürmektedir. Jacobs'un (1961) "sızma" kavramı,

kamusal ve özel alan sınırlarının belirsizleşmesini ifade eder. Ancak bu çalışma bağlamında, çıkmaz sokağın ortaya çıkma odağı olarak da adlandırılabilir, konut mahremiyetinin sokağa kontrollü taşması ile günümüzdeki ticari istila arasında keskin bir ayrım bulunmaktadır. Tarihsel süreçte konutun sokağa sızması komşuluk ölçeğinde bir "kolektif aidiyet" yaratırken; günümüzdeki ticari sızma, sokağın mahalle sakini tarafından denetlenmesini engellemektedir. Bu durum, sokağı Gehl'in (2011) tanımladığı; zorunlu, isteğe bağlı ve sosyal aktivitelerin iç içe geçerek oluşturduğu toplumsal dokudan koparmaktadır. Gehl'e göre sokaklar insanların birbirini sadece görmekten doğan 'pasif temasları' sayesinde derinleşen kapsamlı sosyal etkileşimlerin başlangıç noktasıdır (2011). Ancak Fatih'teki ticari sızma, sokağın bu kendiliğinden gelişen etkileşim zeminini yok ederek; alanı sınırları işletme tarafından tayin edilen yüzeysel bir 'şehir sokağı' karakterine indirgemektedir. Bu hali ile çıkmaz sokak geleneksel 'mahal denetimi' karakterini yitirerek, sadece tüketime hizmet eden ve bu tüketim dışında kalan zamanlarda mekânsal olarak körleşen bir yapıya bürünmüştür.

Tablo 5. Çıkmaz Sokak Biçimlenişinin Fatih Üzerinden Geçmişten Günümüze Değişimi		
Geçmiş	Günümüz	
Konut Sakini Kullanımında	"İşlev" Etkeni Sabit	"Sokak Kullanımı" Etkeni Sabit
	Konut Çıkmazları	Ticari/Karma Kullanımdaki Çıkmazlar
Müstakil konutlar tarafından çevrelenmiş	Çoğunlukla 4-6 katlı bitişik apartmanlar tarafından çevrelenmiş	Çoğunlukla 4-6 katlı bitişik nizam apartmanlar tarafından çevrelenmiş
Konut iç mekânı çıkmaz sokak ile ilişkisi ön planda tutularak kurgulanmış (Odaların konumları, Cumba yerleşimi, pencere açıklıklarının sıklığı ve konumları)	Konut-çıkma ilişkisi etkileşim ön planda tutularak kurgulanmamış	Konut-çıkma ilişkisi etkileşim ön planda tutularak kurgulanmamış
Çıkmaz sokak konut sakinleri kullanımında	Çıkmaz sokak çoğunlukla arabaların park ettiği, âtil alanlar görünümünde	Çıkmaz sokak, apartmanların ilk katlarında bulunan işletmelerin iç ile ilişkili bir uzantısı gibi ya da depolama/teşhir alanı olarak kullanılmakta

Sonuç ve Öneriler

Çıkmaz sokak oluşumu İslam kentlerinin konut ve konut kullanıcılarına has bir ürünü olarak ortaya çıkmış, kullanıcısının 'kentli' olma hakkını korurken aynı zamanda, ilişkili olduğu sokak/cadde ile bağı kuvvetli ve bir yandan da ev iç mekânı ile ilişkili geçirgen bir ara mekân oluşturmuştur. Sokak kimliği ile kentin bir unsuru olmasının yanı sıra, konut mekânı ile kurduğu dinamik bağ sayesinde bu alanlar iç mimarlık disiplini için önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır.

İstanbul'un Fatih ilçesi, tarihi nedeni ile İslam kent morfolojisinin egemen olmaya başladığı dönem itibarı ile çıkmaz sokakların yoğun olarak görüldüğü bir alan olmuştur. Eski İstanbul evleri ile çevrelenen Fatih çıkmazları konut iç mekânı ile yoğun

ilişki kurmuş, bu anlamda iç mimarlık disiplinine de etki eden biçimler oluşmasına sebep olmuştur. Ne var ki bu etki modern kent planlaması ilkelerinin uygulanmaya başlaması ile değişmeye başlamış, günümüzde farklı bir görünüme bürünmüştür. Çıkmaz sokak oluşum dönemlerindeki anlamının biçimsel karşılığı, geçmişten günümüze değişmiş, çalışma bu değişimin dramatik sonucunu İstanbul, Fatih ilçesi üzerinden okumuştur.

Geleneksel çıkmaz sokak biçimlenişi, çalışma kapsamında İslam kent morfolojisi içinde, iki önemli bileşen bağlamında ele alınmış, bu sayede günümüzdeki keskin değişim okunmuştur. Öncelikle ortaya çıkma nedenleri olan ve konut sakinlerinin mahremiyetini korurken, onlar için aynı zamanda sosyalleşme alanı da oluşturan çıkmazların, konutlarla çevrili olma durumunun günümüz haline bakılmış, Fatih'te hala varlığını sürdüren konut çıkmazları incelenmiştir. Üç aşamalı olarak ilerleyen bu morfolojik analiz (cephe analizi, işlev ve kullanım durumu tespiti) sonucunda, konut çıkmazlarının günümüzde geçmişten farklı ama birbirleri ile benzer özellikler sergiledikleri anlaşılmıştır. İncelenen 9 (dokuz) konut çıkmazı, çoğunlukla 4-6 katlı bitişik nizamli apartmanlar tarafından çevrelenmiştir. Bu yapıların balkonları çoğunlukla kapatılmış, sokak ile ilişkisi sınırlanmıştır. Daha önceleri müstakil olup, cumbalarla sokak ile geçirgen bir ilişki kuran bu alanlar, dinamik iç mekân-sokak ilişkisine dair izleri göstermemektedir. Bununla birlikte çıkmaz sokağın, gündelik hayatta konut sakinleri tarafından aktif olarak kullanıldığına dair izler yok olmuştur. Aktif kullanıma dair herhangi bir tefriş (masa, sandalye, çardak vb.) okunmazken, çıkmazların neredeyse tamamı konut sakinlerinin araçlarını park ettiği âtil alanlara dönüşmüştür. Çalışmanın ikinci aşamasında ise, bu alanların geçmişten günümüze bir "ortak kullanım alanı olma" durumu sabit tutularak günümüz halleri irdelenmiştir. Bu doğrultuda, 1934 İstanbul Şehir Rehberi paftalarında listelenen ve günümüze sokağın kullanımına dair izlerin tespit edildiği örnekler belirli karma/ticari kullanımdaki çıkmazlar olmuştur. İncelenen 7 (yedi) karma/ticari kullanımdaki çıkmaz sokağın kullanımı, çevrelediği işletmeler ile ilişkili 3 (üç) farklı tipte kullanıma sahne olmaktadır. İlk tipolojide çıkmaz sokakta işletme iç mekânı ile ilişkili yoğun sokak kullanımı okunmuştur. Bu alanlarda çıkmaz sokak, işletmenin yeme-içme alanlarını genişletebildiği bir uzantısı olarak işlemektedir. İkinci tipte ise, orta dereceli sayılabilecek bir sokak kullanımı mevcuttur. Sokağı çevreleyen işletmeler bu alanı ya iç mekân ile ilişkili bir teşhir alanı ya da lojistik alanı olarak kullanmıştır. Son tipte ise, sokak iç mekânı ile ilişkili bir ticari anlama bürünüyorken aynı zamanda araç parkı ve depolama için de kullanılabilir hale geldiği tespit edilen çıkmazlar bulunmaktadır.

Geçmişten günümüze Fatih çıkmazlarının biçimsel analizini konu alan bu çalışma iki farklı anlamda önemli bir kopuşu gözler önüne sermektedir. Eski Fatih çıkmazlarını günümüz durumuna, çıkmazın "konut alanı olma" durumu göz önüne alınarak bakıldığında, bölgenin konut çıkmazlarının sokak ile ilişkisinin yok olduğu, tipolojisi tamamen değişmiş ve içe dönükleşmiş apartman bloklarının sokağı dışladığı, bu alanların çoğunlukla araç park yeri olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte, eski Fatih çıkmazlarını günümüz durumuna, çıkmazın "aktif sokak kullanımı" durumu göz önüne alınarak bakıldığında ise, halen aktif sokak kullanımı olduğu tespit edilen çıkmazların, konut kullanıcılarına hizmet etmeyen karma/ticari kullanımdaki alanlar olduğu anlaşılmıştır. Elde edilen veriler, iç mimarlık disiplini açısından çıkmaz sokakların birer 'ara-mekân' olarak geçirdiği dramatik dönüşümü ortaya koymaktadır. Ticari kullanımdaki çıkmazların; mobilya, aydınlatma ve donatı elemanlarıyla birer kentsel iç mekân karakteri kazanması, sokağın fiziksel olarak âtilleşmesini engellemiş olsa da bu durum beraberinde mekânsal

bir tektipleşmeyi getirmiştir. Geleneksel konut çıkmazındaki 'mahremiyet' ve 'kollektif aidiyet' odaklı özgün eşik kurgusu, yerini tamamen ticari bir 'geçirgenlik' ve tüketime dayalı bir yarı-kamusallığa bırakmıştır. Bu noktada iç mimari müdahaleler, sokağı bir 'kamusal salon' gibi canlandırırken, aynı zamanda sokağın yerel kullanıcıyla (konut sakiniyle) olan bağı kopararak mekân işletmelerin mülkiyet sınırına dâhil etmiştir.

Çıkmaz sokakların iç mimarlık perspektifiyle değerlendirilmesi, sadece fiziksel bir işlev kazandırma süreci değil, sokağın 'kamusal kimliği' ile 'ticari uzantı' olma durumu arasındaki hassas dengenin sosyal sürdürülebilirlik bağlamında yeniden sorgulanması gerektiğini göstermektedir. Bu sorgulama ışığında, günümüzde geçmişteki işlevini koruyarak konut kullanıcılarına hizmet eden ve işlev değiştirerek ticari amaçlarla kullanılan çıkmazlara yönelik çeşitli öneriler ortaya koyulmuştur.

Günümüzde çıkmazlar, geçmişte barındırdığı sokağa dönük müstakil ev tipolojisini yitirmiş ve neredeyse tamamı dört kat üzeri apartman bloklarıyla çevrelenmiş olsa da, bu yoğun yapılaşma altında dahi sokağın aktif kullanımı mümkündür. Halen konut kullanıcılarına hizmet eden çıkmazların en büyük sorunlarından biri bu alanların adeta bir "otopark/depolama alanı" görünümüne bürünmüş olmasıdır. Bu atılmanın önüne geçilmesi ve sokağın yaya/konut sakini öncelikli karakterinin korunması için mekânsal sınırlandırma stratejileri hayata geçirilmelidir. Bu bağlamda, çıkmaz sokak girişlerinin araç girişini fiziksel olarak zorlaştıran, ancak konut sakini kullanımına izin veren zemin kotu düzenlemeleri ve daraltılmış giriş ağızları ile yeniden tasarlanması önemli bir adım olacaktır. Buna ek olarak, araç egemenliğinden arındırılan bu alanlarda sosyal etkileşimi ve konut kullanıcısı kullanımını teşvik edecek; oturma birimleri gibi modüler kentsel mobilya düzenlemeleriyle sokağın bir 'kentsel iç mekân' olarak işlevselliği artırılmalıdır.

Ticari kullanımındaki çıkmazlarda gözlenen 'tekil işletme egemenliği' sorununa karşı, mekânsal sınırların şeffaflaştırılması ve adil kullanım esaslı bir paylaşım modeli benimsenmelidir. İşletmelerin kullanım alanlarının, işletme saatleri dışında kamusal etkileşime ve mahallelinin kollektif kullanımına imkân tanıyacak şekilde dönüştürülebilir bir karakterde olması, sokağın katı mülkiyet sınırlarını esnetecektir. Bu yaklaşım, mekânın sadece tüketime dayalı bir uzantı olmasını engelleyerek; adil bir buluşma noktası işlevini sokağın tüm paydaşları için yeniden kazandıracaktır. Sonuç olarak, Fatih'in çıkmaz sokaklarının korunması ve canlandırılması; bu alanların sadece fiziksel birer geçiş koridoru değil, iç mekânın sokağa sızdığı sosyal birer eşik olarak adaletli ve kollektif bir anlayışla yeniden kurgulanmasıyla mümkündür.

Etik Kurul Onay Belgesi: Yazarlar, etik kurul onay belgesine gerek olmadığını beyan etmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir - B.L., D.K.; Tasarım - B.L., D.K.; Denetleme - D.K.; Kaynaklar - B.L., D.K.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi-B.L.; Analiz ve/ veya Yorum- B.L.; Literatür Taraması-B.L.; Yazıyı Yazan-B.L.; Eleştirel İnceleme-D.K.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zeka Kullanımı: Kullanılmamıştır.

Ethics Committee Approval Certificate: The authors declared that an ethics committee approval certificate is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept - B.L., D.K.; Design - B.L., D.K.; Supervision - D.K.; Resources- B.L., D.K.; Data Collection and/or Processing- B.L.; Analysis and/or Interpretation- B.L.; Literature Search-B.L.; Writing Manuscript-B.L.; Critical Review-D.K.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Use of Artificial Intelligence: Not used.

Kaynaklar

- Akın, N. (1995). "Ev" mad. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11, s. 509). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Asabere, P. K. (1990). The value of a neighborhood street with reference to the cul-de-sac. *The Journal of Real Estate Finance and Economics*, 3(2), 185-193. <https://doi.org/10.1007/BF00216591>
- Bala, A. H., & Nafa, H. (2008). Le Cul De Sac. On-site Review: Street, (19), 68-71. https://www.researchgate.net/publication/366192498_Le_Cul_de_sac_1
- Bala, H. A. (2006). Mimarlık-Şehircilik, Bina-Kent, İç-Dış, Özel-Kamusal Arasında Kentsel Arayüzler. *Yapı Dergisi*, (293), 44-49. https://www.yapi.com.tr/haberler/mimarlik---sehirclilik-bina---kent-ic---dis-ozel---kamusal-arasinda-kentsel-arayuzler_61114.html
- Balamir, M. (1994). Kent Mekânları Sanatı, Kent Planlama, Politika, Sanat. İçinde İ. Tekeli (Ed.), *Kent Mekânları Sanatı*. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.
- Başman, B. S., & Akın, O. (2019). Mahalle ölçeğinden birim konut ölçeğine ortak mekân kavramı ve değişimi. İçinde DeğişKent: *Değişen Kent, Mekân ve Biçim Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 945-965). Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları. <https://tnum.com.tr/index.php/tnum/article/view/89>
- Belge, R. (2023). Çıkmaz sokakların oluşumu: İslam ve batı şehirlerinin mukayesesi. *Mukaddime*, 14(2), 199-226. <https://doi.org/10.19059/mukaddime.1380561>
- Correia, J., & Taher, M. (2015). Traditional Islamic cities unveiled: The quest for urban design regularity. *Gremium*, 2(4), 3-25. <https://biblat.unam.mx/hevila/Gremium/2015/vol2/no4/3.pdf>
- Cozens, P. M., & Hillier, D. (2008). The shape of things to come: New urbanism, the grid and the cul-de-sac. *International Planning Studies*, 13(1), 51-73. <https://doi.org/10.1080/13563470801969962>
- Distel, M. B. (2015). *Connectivity, sprawl, and the cul-de-sac: An analysis of cul-de-sacs and dead-end streets in Burlington and the surrounding suburbs* [Üniversite onur tezi]. UVM College of Arts and Sciences. <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:31292589>
- Duru, A. (2006). *Apartmentalization and middle classness: Urban socio-spatial change in the period 1950's-1970's* (Tez No: 206538). [Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Ena, V. (2022). Housing segregation in Rio de Janeiro: A dead-end street? Analysing the impact of low-rise residential cul-de-sacs types on Rio de Janeiro's street network through Space Syntax. İçinde *Proceedings of the 13th International Space Syntax Symposium* (s. 1-24). Space Syntax Network / Sejong University Press.
- Gehl, J. (2011). *Life between buildings: Using public space*. Island Press.
- Gözüm, İ. G. (2019). *Çıkmaz sokaklarda sosyal etkileşimin mekânsal ve toplumsal nitelikleri bağlamında değerlendirilmesi: Aziz Mahmut Hüdayi mahallesi örneği* (Tez No: 613399). [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Gündoğan, M. (2015). *Çıkmaz sokaklar ve kent kültürü*. Akademik Yayınlar.

- Günpınar, M. U., Özcan, A., & Taş, G. (2013). 20. Yüzyıl'dan 21. Yüzyıl'a Necip Bey Haritaları'ndan günümüze öncesi ve sonrası İstanbul (Cilt 1). İstanbul Büyükşehir Belediyesi; Mimar Sinan Vakfı.
- Hochschild, A. (2015). The cul-de-sac effect: Relationship between street design and residential social cohesion. *Journal of Urban Planning and Development-ASCE*, 141(2), 1-11. [https://doi.org/10.1061/\(ASCE\)UP.1943-5444.0000192](https://doi.org/10.1061/(ASCE)UP.1943-5444.0000192)
- Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. Random House.
- Kalak, M., & Kalak, D. (2021). *Geleneksel dokuda çıkmaz sokak oluşumu ve koruma sorunları: Siverek*. Iksad Yayınevi.
- Karatepe, Ş. (2020). Fatih Yaman, göç ve toplum: Dünyada ve türkiye'de değişen nüfus hareketleri (Kitap incelemesi). *İnsan ve Toplum Dergisi*, 10(4), 623-629. <https://doi.org/10.12658/M0660>
- Kısakürek, Ş., & Abacıoğlu Gitmiş, E. (2022). Geleneksel sokak karakterini oluşturan fiziksel bileşenlerin bahtiyar yokuşu ve hacı osman sokak üzerinden değerlendirilmesi. *Kent Akademisi*, 15(3), 1246-1267. <https://doi.org/10.35674/kent.1012116>
- Kızıltepe, T. (2018). Mekânın gemeinschaft ilişki ağına etkisi: Çıkmaz sokak örneği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(4), 235-256. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/basbed/article/505880>
- Koçu, R. E. (Yay. Haz.). (1965). *İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 7)*. İstanbul Ansiklopedisi Yayınları.
- Kuban, D. (1996). *İstanbul bir kent tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul*. Numune Matbaacılık.
- Monsur, M., Mansur, M., & Islam, M. Z. (2017). Are children living on dead-end streets more active? Near-home street patterns and school-going children's time spent outdoors in Dhaka, Bangladesh. *Preventive Medicine*, 103S, S73-S80. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0091743516303723>
- Moudon, A. V. (1997). Urban morphology as an emerging interdisciplinary field. *Urban Morphology*, 1(1), 3-10. <https://journal.urbanform.org/index.php/jum/article/view/4047>
- Mutlu, A. (2018). "Sokak hiç kimseye ait olmayan değil, herkese ait olandır" (T. Sevim, Ö. Yılmaz ve A. Şenocak, Görüşmeciler). *Toki Haber Dergisi*, 100, 36-38. <https://www.tokihaber.com.tr/wp-content/uploads/2019/05/sayi-100.pdf>
- Rifaioğlu, N. (2018). Çıkmaz sokak ve kent kültürü "Çıkmaz sokaklar bütüncül bir yaklaşımla korunmalı". *Toki Haber Dergisi*, 100, 42-44.
- Ross, B. (2014). *Dead end street: Suburban sprawl and the rebirth of American urbanism*. Oxford University Press.
- Soutwoth, M., & Ben-Joseph, E. (2004). Reconsidering the cul-de-sac. *Access, Access Magazine*, (Spring 2004), 28-34. <https://accessmagazine.org/spring-2004/reconsidering-cul-de-sac/>
- Stewig, R. (1966). *İstanbul'da çıkmaz sokaklar ve gecekondu meselesi*. (R. Turfan, & M. Yazman, Çev.). İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Neşriyatı.
- Şahin Hatipoğlu, G., & Ünal, S. (2024). Modern sonrası zamanlarda kolektifiteden kopuş: Gündelik hayatta bireyselleşmenin tezahürleri ve değerlerin yeniden inşası. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 423-459. <https://doi.org/10.30692/sisad.1542280>
- URL-1. Studio Vertebra, Balat Kagir Konut Projesi, erişim adresi: <https://studiovertebra.com/proje/balat-kagir-konut/> (son erişim: 09.04.2026).
- URL-2. Google Haritalar, Çilingir Sokak (2025 Görüntüsü), erişim adresi <https://www.google.com/maps> (son erişim: 08.04.2026).
- URL-3. Google Haritalar, Fincancılar Çıkmazı (2026 Görüntüsü), erişim adresi <https://www.google.com/maps> (son erişim: 08.04.2026).
- URL-4. Google Haritalar, Hamam Odaları Çıkmazı (2025 Görüntüsü), erişim adresi <https://www.google.com/maps> (son erişim: 08.04.2026).
- URL-5. Google Haritalar, Hekim Odaları Çıkmazı (2024 Görüntüsü), erişim adresi <https://www.google.com/maps> (son erişim: 08.04.2026).
- URL-6. Yandex Haritalar, Şadırvan Çıkmazı (2024 Görüntüsü), erişim adresi https://yandex.com.tr/maps/11508/istanbul/geo/sadirvan_ck_sok_/2395060238/?ll=28.981722%C41.004943&z=19.87 (son erişim: 08.04.2026).
- URL-7. Google Haritalar, Tulumba Çıkmazı (2024 Görüntüsü), erişim adresi <https://www.google.com/maps> (son erişim: 08.04.2026).
- URL-8. Google Haritalar, Vezir Camii Çıkmazı (2024 Görüntüsü), erişim adresi <https://www.google.com/maps> (son erişim: 08.04.2026).
- Yerasimos, S. (1999). Tanzimat'ın kent reformları üzerine. İçinde *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri* (s. 15-39). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yoldaş, N. G. (2007). *Anadolu geleneksel konut dokusundaki çıkmaz sokak işlevinin günümüzdeki durumunun irdelenmesi* (Tez No: 212373). [Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.